

NATIONALEKONOMISKA FÖRENINGENS

sammanträde den 29 november 1945

Ordförande: Fil. dr Ivar Anderson.

Till styrelse för år 1946 utsågs: professor Erik Lundberg, ordförande, bankdirektör Ernfrid Browaldh, vice ordförande, fil. dr I. Anderson, professor Karin Kock, landsorganisationens ordförande A. Lindberg, professor B. Ohlin, direktör E. Sjögren samt disponent H. Throne-Holst.

Direktören för Industriens Utredningsinstitut, docent **Ingvar Svennilson** inledde aftonens diskussion om

Behöva vi en regional planering för näringslivets utveckling?

I en radiodiskussion nyligen enades representanter för våra politiska partier om följande målsättningar för det ekonomiska livet: *effektivitet, trygghet och trivsel*. Det förefaller mig, som om samma målsättningar borde kunna tagas till utgångspunkt för en diskussion av frågan om näringslivets utveckling inom olika områden och regioner.

Effektivitetskravet innebär ju, uttryckt med en truism, att landets tillgångar av produktionsfaktorer bli så utnyttjade och fördelade på olika områden, att nationalinkomsten blir så stor som möjligt. För arbetskraftens del innebär detta praktiskt taget, att den över allt bör vara så fullständigt utnyttjad som möjligt. För övriga produktionskrafter vore det meningslöst att inrikta sig på ett fullständigt utnyttjande. Bara därför, att vi ha granitklippor i Bohuslän, är det ju icke säkert, att det lönar sig att hugga dem till gatsten. Det är icke säkert, att det lönar sig ta vara på den vattenkraft, som är dyrast att bygga ut. Bara därför, att vi ha så stora järnmalmstillgångar i Norrbotten, är det icke säkert, att det lönar sig att där utbygga en fullständig järnindustri. Ett sådant oekonomiskt betraktelsesätt framträder ju ofta som ett resultat av en överdriven lokalpatriotism. Att naturtillgångar och anläggningar ligga outnyttjade behöver i själva verket icke vara något tecken på en mindre effektiv hushållning. Rörliga produktionskrafter böra icke bindas i en

lokal produktion, om de på ett annat håll kunna ge ett större bidrag till nationalinkomsten.

I ett avseende kan det måhända vara lämpligt att här söka närmare utveckla innebörden av dessa effektivitetsprinciper. Man kan givetvis i ett sådant resonemang mycket väl ta hänsyn till det faktum, att på en ort byggnader i form av *bostäder eller fabriksanläggningar redan finnas uppförda* och att dessa skulle stå oanvända, om icke en ny produktion kom till stånd. Uppenbart är, att tillvaron av sådana anläggningar sänker den nationalekonomiska kostnaden för den nya produktionen och i förhållande till andra alternativ gör den billigare än den eljest skulle vara. Överhuvud taget kan varje ny produktion, som överväges, icke betraktas som en isolerad företeelse. Den bildar i regel ett tillskott till den ekonomiska verksamhet, som redan finns etablerad inom en kommun eller inom en större region. Sådana kostnader som vägar, kraftledningar och andra anläggningar, kunna mycket ofta ha en större kapacitet, än som svarar mot de redan föreliggande behoven. De bilda därför ur samhällelig synpunkt en fast kostnad vid en fortsatt utbyggnad av näringslivet. Kostnaden för en ny produktion måste sålunda ställas i sammanhang med den utbyggnad av olika anläggningar, som redan ägt rum på orten. På motsvarande sätt behöver en ny produktion i vissa fall icke belastas med hela de anläggningskostnader, som måste nedläggas i transportmedel m. m., emedan dessa kostnader i framtiden kunna komma att fördelas på flera företag, som komma till stånd på samma ort.

Det ligger i sakens natur, att *avstånd och transportkostnader* ofta spela en utslagsgivande roll, när det gäller att avväga näringslivets lokalisering så att effektiviteten blir så stor som möjligt. Jag skall tillåta mig att här icke närmare gå in på dessa tekniskt relativt komplicerade problem.

De effektivitetssynpunkter på näringslivets lokalisering, som jag här antytt, kunna visserligen förefalla triviala, men de förtjäna helt säkert att upprepas och understrykas i dagens ekonomiska debatt. Ett litet land som Sverige har ju i många avseenden ett besvärande handikap i jämförelse med större länder, när det gäller att uppnå en hög effektivitet inom näringslivet. Desto angelägnare är det att produktionsfaktorerna så långt möjligt utnyttjas på effektivaste sätt inom den begränsade ram, som står till näringslivets förfogande.

Man har i annat sammanhang påpekat risken för att den andra målsättningen, kravet på *trygghet*, kommer i konflikt med kravet på effektivitet. Den viktigaste tillämpningen av trygghetskravet är ju, att arbetskraften skall ges en så full och jämn sysselsättning som möjligt. Innebörden härav fattas i lokaliseringssammanhanget ofta så, att det

gäller att upprätthålla arbetskraftens sysselsättning på en ort, även sedan de materiella eller ekonomiska förutsättningarna för en äldre produktion ha bortfallit. Ett stöd för en sådan politik har man givetvis i det förhållandet, att ett samhälle med alla dess anläggningar har byggts upp på den gamla arbetsplatsen. Men för det första måste man komma ihåg, att ett sådant betraktelsesätt i viss mån är kortsiktigt. Förr eller senare måste ju dessa anläggningar till större delen förnyas. Det kortsiktigare resonemanget måste ju, om det ständigt fullföljes, leda till en permanent fastlåsnings av den lokala fördelning av arbetskraften, som en gång kommit till stånd. Men därtill kommer, att i vissa fall icke ens sådana hänsyn till den kommunala ekonomien kan överväga de förluster ur effektivitetssynpunkt, som skulle uppkomma, om man envist permanentade produktionen på de platser, där den en gång uppstått.

Effektivitet och trygghet äro ju ekonomiskt kommensurabla. Av annat slag är den tredje målsättningen, *trivseln*. Denna synpunkt har väl ofta blivit undanskjuten till förmån särskilt för effektiviteten i trängre bemärkelse. Den har kommit till sin rätt först i den moderna stads- och bebyggelseplaneringen. Men just genom utvecklingen på dessa områden har nog trivselkravet blivit mindre relevant i det sammanhang, som vi här i kväll skulle diskutera, nämligen frågan om näringslivets lokalisering. Det är tydligt, att en skicklig stadsplanearkitekt kan skapa trivsel såväl inom ramen för ett större som för ett mindre samhälle. Människors uppskattning av olika slags omgivning är också så växlande, att man måste hålla mycket vida osäkerhetsmarginaler i sitt omdöme, när det gäller att sätta det ena slaget av bebyggelse framför det andra. Åtminstone gäller väl detta vid en jämförelse mellan samhällen av i Sverige förekommande typ.

Oberoende av var man lägger tyngdpunkten ifråga om målsättningen för näringslivets lokalisering, tror jag att det finns en farlig tendens att i detta sammanhang behandla den enskilda orten som en isolerad företeelse. Man har ju bland annat velat utdöma de mindre orterna på grund av deras svaga kommunala ekonomi. Man har från sådana utgångspunkter kommit fram till olika slutsatser om den optimala storleken på ett samhälle. I Sverige har man ibland framhållit, att ett samhälle bör ha ett invånarantal av åtminstone 10.000 personer. I engelsk diskussion har ett samhälle med 60 à 100.000 invånare uppställts som ett optimum. Sådana uppskattningar grunda sig på beräkningar rörande kostnaderna per individ för de kollektiva anordningar, som höra till ett modernt samhälle. Beräkningar av detta slag gälla emellertid tydligen endast för ett isolerat samhälle, där invånarna inte utnyttja de fördelar, som stå till buds på andra håll. Typiskt för svenska bygder är ju, såsom bland annat påvisats av docent William-Olsson i hans undersökningar,

att de mera kvalificerade uppgifterna koncentrerats till lokala metropoler av lägre eller högre dignitet.

Man kan ur här anlagda synpunkter icke bedöma ändamålsenligheten av bebyggelsen i de norrländska älvdalarna, i Sjuhäradsbygden eller i Skåne utan att ta hänsyn till strukturen hos hela regionen. Mellan de olika samhällena inom en sådan region föreligga en rad ekonomiska, sociala och kulturella band som innebära, att de ömsesidigt stödja varandra. Sådana regionala sammanhang äro icke endast av betydelse för den enskilde och hans levnadsstandard utan kanske än mera för näringslivet. I engelsk ekonomi har man mycket sysslat med frågan om de »external economies», som uppstå för det enskilda företaget därigenom, att det är inordnat i ett större lokalt sammanhang. Bakgrunden för denna diskussion är uppenbarligen de specialiserade engelska industridistriktet för bomull, ylle, porslin o. s. v. Företagen inom sådana distrikt dra var för sig fördel av gemensamma anordningar för transporter och kraftdistribution. Andra fördelar erbjuda den större gemensamma arbetsmarknaden med dess yrkestraditioner, yrkesskolor och tillgång på tekniska specialister. Även om vi här i landet endast ha få motsvarigheter till dessa industridistrikt, uppstå givetvis inom olika regioner sådana gemensamma intressen och gemensamma fördelar för invånarna och näringslivet inom olika orter.

Det är två slutsatser man kan draga av detta förhållande. Den ena är, att frågan om näringslivets lokalisering måste tagas upp *regionalt* och sålunda icke kan behandlas från fall till fall för isolerade enskilda orter. Den andra slutsatsen är den, att man i lokaliseringspolitikerna måste ta hänsyn till de ekonomiska fördelar, som en ekonomisk blockbildning mellan närbelägna orter kan medföra. Det är utan tvivel dålig ekonomi att sprida ut det till tätorter koncentrerade näringslivet alltför jämnt över landets yta. En viss koncentration till tätare bebyggda distrikt måste uppenbarligen i och för sig medföra betydande fördelar, även om hänsyn naturligtvis måste tagas till behovet av kontakt mellan jordbruk och industri. Om man ser på det glest befolkade Norrland, ter det sig exempelvis uppenbart, att man i stort sett bör eftersträva att förlägga det urbaniserade näringslivets utveckling till det tätare bebyggda kustområdet och icke befrämja en likformig utveckling i de inre delarna av landet.

I *utlandet* har man, i långt högre grad än här i landet, kommit till klarhet om, vilken betydelse utvecklingen av olika »basic services», såsom transporter och el-kraft, har för näringslivets utveckling inom en hel region. Det mest bekanta exemplet är det amerikanska experimentet i Tennessee Valley, där ett stort, tidigare outvecklat flodområde fått en storartad ekonomisk utveckling därigenom, att flodregleringar, vatten-

kraftbyggen och transportleder kommit till stånd enligt en av de statliga myndigheterna upplagd regional plan. En motsvarande insikt ligger till grund för den politik, som i England bedrives för att befrämja näringslivets utveckling i de tidigare depressionsområdena, nu döpta till »development areas».

Näringslivets lokaliseringsproblem har sålunda i hög grad karaktären av ett *regionalt problem*. Till grund för varje förnuftig planering på detta område måste läggas *ekonomiska regionplaner* för större områden. Ur dessa planer kunna icke uteslutas någon del av regionens bebyggelse och anläggningar. Näringslivets försörjning och anordningarna för att höja den enskildes levnadsstandard och öka hans trivsel äro på ett intimt sätt sammanvävda. Det är sålunda icke möjligt att skilja på en lokaliseringspolitik för näringslivet och en planering för bebyggelse av annat slag. Båda bilda grundläggande förutsättningar för varandra. Innehållet i en sådan regionplan måste sålunda bli mycket omfattande. Det skulle komma att innesluta planeringen i rummet såväl av industribyggnader och handelscentra som bostadsområden, av transportleder och kraftförsörjning såväl som av kollektiva anläggningar för utbildning, rekreation och sjukvård.

Den tekniska innebörden av en ekonomisk regionplan behöver jag här icke närmare ingå på. I princip är det ju självklart, att den endast kan ge en ram för bebyggelse och näringsliv. I vilken takt och i vilken omfattning olika delar av denna ram komma att fyllas ut, blir en senare fråga. Planen förhindrar en utveckling i vissa icke önskvärda riktningar, och anger riktningen för utvecklingen i övrigt. Den borde exempelvis ange på vilka områden ny industri får byggas ut men kan naturligtvis inte fastställa, vilka tillverkningar som skola tagas upp, när detta skall ske och än mindre var varje enskilt företag skall ligga. Den bör sålunda lämna ett betydande utrymme för en rad olika utvecklingsalternativ. Det ligger vidare i en sådan plans natur, att den ständigt måste förnyas och revideras, allt eftersom nya förändringar faktiskt och i framtidsperspektivet komma till stånd.

De regionala sammanhangen sträcka sig ofta över betydande områden. Strängt taget borde ju hela Sverige betraktas som en region, men sammanhangen bli givetvis mera intensiva för mindre områden och styrkan hos regionplaneringen ligger däri, att man tar upp ett så begränsat område, att det utan svårighet kan överblickas i ett sammanhang. En annan sak är, att olika regionplaner givetvis måste samordnas inbördes, en fråga, till vilken jag senare återkommer.

Det synes mig stå ganska klart, att ekonomiska regionplaner, om de verkligen skola kunna bli till någon vägledning för näringslivets lokalisering, måste utsträckas till att omfatta relativt stora områden. Frågan

hur stora får givetvis prövas från fall till fall. För att ta ett exempel synes det knappast möjligt att inom Norrland begränsa sig till ett mindre område än en floddal från fjället ner till havet. Bergslagsområdet bildar ur flera synpunkter en enhetlig region, Sjuhäradsbygden en annan. I stort sett kan man nog utgå ifrån, att de områden, för vilka en enhetlig ekonomisk regionplan göres upp, icke kunna omfatta ett mindre område än ett län. Länet bildar ju även ur administrativa synpunkter den naturliga enheten.

Ett viktigt och i själva verket avgörande problem är, i vad mån sådana ekonomiska regionplaner verkligen kunna preciseras i sådan grad, att de kunna bli till vägledning för näringslivets lokalisering. Om marginalen för utvecklingen inom en sådan regionplanering lägges upp alltför vid, förlorar den tydligen varje betydelse som riktpunkt för utvecklingen.

Det kommer självfallet att möta stora svårigheter att uppnå en erforderlig grad av precision, utan att man därigenom på ett olämpligt sätt binder näringslivets framtida utveckling. Vi räkna ju icke här i landet med att klart kunna överblicka utvecklingsmöjligheterna för näringslivet ens under det närmaste årtiondet: våra exportmöjligheter kunna utvecklas på ett sätt, som vi icke alls ha kunnat förutse. Tekniska förändringar kunna ge utvecklingen en helt ny riktning. Detta gör det naturligtvis nödvändigt att strikt fasthålla vid, att varje regionplan, som jag tidigare framhållit, endast kan få karaktären av en tills vidare gällande riktlinje, som måste omprövas så snart förutsättningarna för näringslivets utveckling på någon punkt ha förändrats. Det borde ju icke heller vara tekniskt uteslutet att utarbeta en regionplan i sådana alternativ, att en ram uppdrages både för en mindre snabb och en längre gående utveckling.

När det gäller att välja riktpunkten för näringslivets utveckling inom olika områden, är det i varje fall nödvändigt att göra en avvägning med hänsyn till utvecklingsmöjligheterna inom landet som helhet. Den viktigaste och säkraste utgångspunkten blir därvid givetvis den framtida befolkningsutvecklingen, som ju vad gäller den produktiva befolkningen kan förutses åtminstone femton år framåt i tiden. — En sådan avvägning har ju hittills ofta försummats. Man har ju påpekat, att alla stads- och byggnadsplaner hittills överdimensionerats, alla samhällen ha räknat med en snabbare utveckling av sin befolkning, än som med hänsyn till den totala befolkningsutvecklingen i landet är möjlig. — Vid en avvägning, som utgår från hela befolkningsutvecklingen, måste hänsyn givetvis tas till möjligheten av vandringar mellan olika regioner. Det vore exempelvis orimligt att planera utvecklingen i övre Norrland från den utgångspunkten, att de nordligaste länen, som ensamma komma att uppvisa en mera betydande ökning av den produktiva befolkningen

under de närmaste femton åren, skulle behålla hela sitt befolkningstillskott.

Den andra sidan av arbetskraftsbalansen, efterfrågan på arbetskraft, kan icke på samma sätt förutses, särskilt icke för begränsade delar av landet. Det borde dock vara möjligt att uppställa vissa ungefärliga antaganden om den möjliga utvecklingen av näringslivet i stora drag. Beräkningar böra kunna göras rörande rationaliseringen av jordbruket och dess därmed minskade behov av arbetskraft. Beträffande skogsindustrien kan man med utgångspunkt från virkestillgången beräkna den framtida produktionsvolymen. Vissa hållpunkter böra ju även finnas för att bedöma utvecklingen av exempelvis byggnadsverksamheten och olika konsumtionsvaruindustrier. Svårare är att finna utgångspunkt för en prognos rörande sådana industriers framtida lokalisering; den blir ju även beroende av verkningarna av en eventuell lokaliseringspolitik. Regionplanerna borde dock, särskilt om de utformas så, att de ange gången i en stegvis utbyggnad, kunna ges en sådan grad av precision, att de kunna tjäna som vägledning i lokaliseringspolitiken.

Man kan emellertid också fråga, om vi ha tekniska och personella resurser för att genomföra en ekonomisk regionplanering av här antytt slag. I vissa avseenden äro förutsättningarna härför relativt gynnsamma. Det statistiska grundmaterialet för en sådan planläggning har ju starkt förbättrats under senare år. Våra geografer ha också allt mera intensivt börjat intressera sig för den svenska regionala geografien. Som ett exempel kan nämnas den ekonomiska kartläggning av Sverige, som utförts här vid Handelshögskolans geografiska institution i samverkan med olika statliga och enskilda institutioner. Resultatet har blivit ett register över Sveriges kommuner, som ger huvuddata angående befolkning och närlingsliv. Vad gäller olika näringsgrenar och regioner ha ju utförts och utföras ingående undersökningar genom statliga kommittéer och enskilda forskningsinstitut, och man borde vid en teknisk planläggning även kunna påräkna bidrag från sådant håll.

Mera tveksam kan man ställa sig till möjligheterna att inom den offentliga administrationen finna krafter, som äro i stånd att genomföra ett arbete av en sådan omfattning och svårighetsgrad. Det gäller ju här icke endast en bebyggelseplanering av gängse typ, för vilken vanlig arkitektexpertis är tillräcklig. Planläggningen är ju i främsta rummet ekonomisk och måste ju inbegripa alla de »basic services», som handhavas av en rad olika statliga och kommunala institutioner. Dessa äro i många fall icke så organiserade, att de kunna tänkas på ett effektivt sätt ägna sig åt ett planeringsarbete av här angivet slag. Professor Johan Åkerman har i en artikel i Statsvetenskaplig Tidskrift påpekat, hur förvirrad den regionindelning är, som tillämpas inom olika delar av den offentliga

förvaltningen. I många fall ha de statliga departementen och centrala ämbetsverken en centraliserad organisation, som icke korresponderar mot det arbete, som en regional planering skulle kräva. Länsarbetsnämnderna utgöra ett föredömligt undantagsexempel på en regional organisation av en statlig verksamhet.

En förnuftig regional planering även för näringslivets del skulle kräva en decentralisering inom förvaltningen, som även ur andra synpunkter säkerligen skulle vara förmånlig. En förebild kan möjligen hämtas från England, där departementen, som ju även innesluta motsvarigheter till våra centrala ämbetsverk, ha ett lokalt ombud inom var och en av de tolv regioner, i vilka landet är indelat. Dessa ombud samverka sedan i kommittéer för olika lokala frågor.

En annan svårighet, som måste övervinnas, innan en förnuftig ekonomisk regionplanering kan komma till stånd, är motsättningen mellan olika kommuner. Så länge dessa ha möjlighet att var för sig uppgöra planer, som icke på ett tillfredsställande sätt samordnas, kan uppenbarligen ingen effektiv ekonomisk regionplanering komma till stånd. Därför fordras tydligen en över kommunerna stående myndighet med tillräckligt vidsträckta befogenheter i gemensamma planläggningsfrågor. Det lagförslag rörande regional *bebyggelse*planering, som nyligen framlagts, innebär i flera avseenden betydande framsteg, men tillgodoser uppenbarligen icke de krav, som måste ställas, om en mera vidsträckt *ekonomisk* regionplanering skall komma till stånd.

Det allmännas organisation på detta område företer sålunda i mycket hög grad en brist på effektivitet. I dessa tider, när från det allmännas sida stora krav ställas på näringslivets organisation, kan det icke vara för mycket att begära, att man på detta område skall sopa framför egen dörr. Innan det allmänna bättre lyckats organisera sin planering av sådana grundläggande förutsättningar för näringslivets lokala utveckling som bebyggelse, transporter o. s. v., kan — såvitt jag förstår — icke någon förnuftig lokaliseringspolitik för näringslivet komma till stånd. Så länge frågorna behandlas från fall till fall efter relativt lösa principer, får hela lokaliseringpolitiken en mycket hög grad av godtycklighet. Ett system av regionplaner skulle göra det lättare för näringslivet att orientera sig beträffande sina lokaliseringmöjligheter och att inrikta sig på de områden, där en utveckling ur allmänna synpunkter är önskvärd.

Endast om samhället förmår bygga upp ekonomiska regionplaner av här antytt slag, blir det också i stånd att ta ledningen i en lokaliseringspolitik, som är inriktad på längre sikt, och som kan syfta till en långsiktig höjning av näringslivets effektivitet. I avsaknad därav är det naturligt, att den lokaliseringspolitik, som man nu närmast kan komma

att slå in på, kommer att bygga på relativt korta perspektiv. Den synpunkt, som kommer att dominera, blir framför allt tryggheten eller, med andra ord, den fulla och jämna sysselsättningen. En sådan politik kompletterar naturligtvis också i vissa avseenden de riktlinjer, som angivas av en ekonomisk regionplanering. Ur sysselsättningssynpunkt kan det vara önskvärt att uppnå en mera balanserad sysselsättning på olika orter, att komplettera konjunkturstabila industrier med konjunktur känsliga, respektive manliga industrier med kvinnliga. Ett annat problem är att locka nya företag till orter, där gammal industri går tillbaka. Men man får ju hålla klart för sig, att, som jag inledningsvis framhållit, en sådan politik kan komma i strid med de synpunkter, som skulle komma till uttryck i en ekonomisk regionplanering.

En sådan planering, respektive sysselsättningspolitik ange, i vilken riktning det är önskvärt påverka näringslivets lokalisering. Nästa fråga blir hur nya företag skola kunna länkas i angiven riktning. Valet av åtgärder bör givetvis anpassas efter formerna för näringslivets egna förändringar. Industrien bildar otvivelaktigt i hög grad den kärna, kring vilken näringslivets lokalisering bygges upp. Det är därför naturligt att i detta sammanhang främst uppehålla sig vid den industriella företagsamheten.

Vi veta mycket litet om en så viktig sak som hur företag födas, växa till, avtyna och dö — d. v. s. själva livslagarna för den ekonomiska utvecklingen. Det är tydligen dessa händelser, som bestämma förändringarna i den ekonomiska lokaliseringen. Ett preliminärt studium visar, att det typiska utvecklingsschemat växlar starkt från industri till industri. Man kan urskilja en grupp, som jag för enkelhets skull kallar »tung industri». Vissa tillverkningar startas på grund av tekniska förhållanden icke med fördel i hantverks- eller småindustriell skala. Exempel: järnverk, cement-, margarin-, socker- och vissa kemiska fabriker. Det är här ofta fråga om tillverkning av tunga eller skrymmande varor, som vid mekaniserad tillverkning kräva en stor transportapparat. Produktionen är av detta eller andra skäl relativt kapitalkrävande. När man talar om, att tillkomsten av nya företag försvårats genom beskattningen och bristen på riskvilligt kapital, tänker man nog främst på dessa branscher, där en start i större skala är regeln. Sant är nog också, att sådana företag numera ganska sällan nystartas som fristående företag. Ny produktion kommer i stället till stånd genom utveckling av gamla företag eller tillkomsten av dotterföretag. I senare fallet borde i princip en valfrihet i fråga om lokaliseringen föreligga. Ofta är det emellertid inom denna grupp fråga om tillverkning av så tunga eller skrymmande varor, att transportkostnaderna måste fälla utslaget för lokaliseringen. Även i

sådana fall kunna dock två eller flera orter te sig så likvärdiga ur transportsynpunkt, att lokaliseringen kan påverkas inom vissa gränser.

Vid utvecklingen av gamla företag står man åtminstone teoretiskt inför valet mellan att utvidga en redan befintlig enhet eller att bygga en ny på en annan plats. Ofta erbjuder det så stora fördelar att utvidga gamla enheter, att alternativet att flytta en del av tillverkningen icke kommer i fråga. En utvidgning på platsen ökar stordriftens fördelar. Mycket vanligt är ju, att anläggningarna delvis dimensionerats för en framtida ökning av produktionen. Under det senaste årtiondet har det sålunda i många branscher varit vanligt att vid nybyggnader skapa utrymme för en betydligt större produktion, än som kan komma i fråga omedelbart. En vidare förädling måste ofta av transportekonomiska eller andra skäl förläggas intill en äldre enhet. Tillgången på yrkesskicklig arbetskraft, exempelvis på en bruksort, kan i andra fall utesluta alternativet att grunda en filial på en annan ort. Å andra sidan kan en tendens att dela upp produktionen på flera enheter framträda, när de lokala enheterna växt över en viss storlek.

I stort sett torde inom denna grupp av »tunga industrier» de fall vara relativt begränsade till antalet, då en valfrihet i fråga om lokaliseringen föreligger och denna sålunda kan påverkas. Valfriheten är i sådana fall ofta begränsad inom relativt trånga marginaler.

Beträffande den här behandlade gruppen, som i regel framträder i formen av större företag, gäller ju att företagarfunktionen i regel är högt utvecklad, att valet av lokalisering sker på basis av grundliga och därför också ofta långvariga rationella överväganden. Därmed följer den fördelen, att det är lätt att få upp hela lokaliseringsproblemet till en allsidig diskussion.

Annorlunda ligga betingelserna för företagets uppkomst och tillväxt till inom andra industrier, som jag här något schematiserande betecknar som »*lättare*». Hit räknar jag sådana stora industrigrupper som mekaniska verkstäder, trikå- och konfektionsfabriker, skofabriker och snickerier. Även inom dessa industrier erbjuder stordriften ofta betydande fördelar, men även ett mindre företag kan i regel, kanske med en annan inriktning av produktionen, göra sig gällande i konkurrensen. Tillverkningen särskilt i liten skala kräver ofta en relativt liten kapitalinsats. I sådana branscher är starten i småindustriell skala regeln. Skid»fabriker» startas av en eller två man i en vedbod. Förmän och arbetare bryta sig ut och starta egna konfektionsfabriker, i början kanske med stöd av en förläggare men senare med egen kapitalinsats, skomakare bli sko»fabrikörer», o. s. v. Inom sådana industrier vilar produktionen på ett mycket brett underlag av fristående småföretag. »Barnadödligheten» för sådana företag är ofta hög. Mera effektiva företag överleva och fortsätta sin ut-

veckling, tills de en dag växt upp i klassen »större» företag. Det »riskvilliga» kapital som fordras för den ofta mera kapitalkrävande storproduktionen bildas successivt genom självfinansiering.

Inom sådana industrier ske förändringarna i lokaliseringen tydligen främst på två sätt: genom *grundandet* (respektive nedläggandet) av *relativt små enheter* samt genom att *mindre företag växa till större*. Sådana företag kunna på detta sätt växa fram utan några dramatiska nygrundningar i stor skala.

Till det växande företags karakteristik hör även, att det vid starten är relativt starkt lokalt bundet. Vedboden står på gården. Företagaren är starkt beroende av familjens, släktens och de bekantas boplats samt av sin kännedom om och sina förbindelser på orten. Hindras han starta där, är chansen liten, att företaget alls kommer i gång. Utvecklingen av olika företag har karaktären av en urvalsprocess, vars utgång bland annat bestäms av företagarens och de anställdas duglighet. Att ingripa i denna process genom förbud för fortsatt utveckling på platsen skulle givetvis vara betänkligt ur allmän effektivitetssynpunkt. Redan möjligheten av ett sådant förbud skulle sannolikt verka hämmande på företagsamheten.

Under företagens utveckling kan dock en punkt komma, där en omprövning av företags lokalisering blir aktuell. Företaget kan ha blivit så stort, att en riktig fabrik måste byggas. Ortens resurser och arbetsmarknad räcker kanske inte till för fortsatt expansion. När företaget kommit upp i de storas klass, kan även liksom för företag av »tyngre» typ en filialbildning bli aktuell. Karakteristiskt för denna grupp av »lättare» industrier är även, att lokaliseringen är mindre bunden av transportekonomiska hänsyn. Stora möjligheter böra därför föreligga att påverka lokaliseringen i de fall, då en förflyttning blir aktuell. En stor del av den »lättare» industrien är ju även i hög grad inriktad på hemmamarknaden. Vill man skapa en ur konjunktursynpunkt bättre balanserad industristruktur, bör detta därför kunna ske genom att i viss utsträckning leda »lättare» industrier till de områden, där »tyngre» export- och kapitalvaruindustrier dominera. Men som jag tidigare framhållit, får man räkna med att de fall, där en sådan flyttning blir aktuell, äro relativt begränsade till sitt antal, och att utvecklingen i stället domineras av den successiva växten av redan lokaliserade företag.

Möjligheterna att påverka industriens lokalisering äro sålunda begränsade icke bara av tvingande tekniska och företagsekonomiska skäl, utan även på grund av den industriella tillväxtprocessens natur. Desto angelägnare är det, att de »fall», då lokaliseringen kan påverkas, utnyttjas för att rätta till de påtagliga felen i lokaliseringsbilden. Men det försök jag här gjort att karakterisera den industriella tillväxtprocessen är ju även ägnat att framhäva, att en lokaliseringspolitik i hög grad

bör inriktas på ett utvecklingsarbete på längre sikt, som tar sikte på att befrämja den lokala företagsamheten.

Jag kommer därmed in på frågan om vilka åtgärder, som böra vidtagas för att påverka näringslivets lokalisering.

Den ekonomiska regionplanering, som måste bilda grundvalen för en förnuftig lokaliseringspolitik, får naturligtvis inte stanna vid att registrera existerande förutsättningar och dra upp gränser för näringslivets lokala utveckling. En sådan planering blir meningslös, om den inte kombineras med åtgärder för att *förbättra* de grundläggande förutsättningarna för näringslivets utveckling. Vill man befrämja den industriella utvecklingen inom en del av en region, böra också genom samma myndigheter som medarbetat i planläggningen åtgärder vidtagas för att underlätta tillkomsten av industri just där. Kommunikationer och kraftförsörjning kunna behöva förbättras. Lämpliga industri- och bostadsområden kunna behöva planeras. Hand i hand därmed bör gå en rationalisering av det ofta förvirrade taxeyesystemet. Ibland kan det vara motiverat att genom taxesänkning föregripa den kostnadssänkning, som blir följderna av en förutsedd utveckling av näringslivet på orten, med ökat behov av transporter, kraft m. m. Samma synpunkt bör ha sin tillämpning på skatterna. Ett av de svåraste hindren för en rationell lokalisering är ju den *circulus vitiosus*, som uppstår när skatterna på en ort höjas som en följd av arbetslöshet och detta i sin tur avskräcker nya företag. De gamla sågverksdistrikten utgöra ju ett sorgligt exempel därpå. I särskilt svårutvecklade områden kan man tänkas gå så långt för att befrämja företagsbildningen, att efter engelskt mönster s. k. »trading estates» bildas, där nya företag kunna hyra lokaler i ett välplanerat industriområde. Med planerna i övrigt böra även koordineras såväl yrkesutbildningen som den uppfostran till ny företagsamhet, som nu utövas av landets och särskilt de norrländska länens företagarföreningar.

Om den ekonomiska regionplaneringen på detta sätt får sin motsvarighet i ett praktiskt utvecklingsarbete, bör det icke möta några svårigheter att locka företagen till de områden, som man i planeringen räknar med främst skola utvecklas.

Det finns även anledning räkna med, att företagen i nuvarande läge skola vara starkt benägna att vid valet av lokalisering följa samma intentioner, som ligga till grund för det allmännas *sysselsättningspolitik*. Stagnationen i befolkningsutvecklingen har ju medfört, att de mobila stora tillskotten av arbetskraft till arbetsmarknaden upphört. En tillväxt av sysselsättningen på ett håll kan endast komma till stånd, om sysselsättningen på ett annat håll går ned. Tillströmningen till stadsnäringarna från jordbruket är begränsad. Somliga tätorter kunna kanske

draga till sig mera arbetskraft; andra få då desto mindre. Men möjligheterna för enskilda orter att expandera på andras bekostnad är i varje fall begränsad av den interregionala trögrörligheten. Denna ökas ju även genom den lokalt inriktade, befolkningskonserverande sysselsättningspolitiken. Läget får just nu sin tillspetsning genom det slagsmål om arbetskraften, som den mer än fulla sysselsättningen innebär, men kommer i sina huvuddrag säkerligen att bli bestående under de närmaste 10 à 15 åren. Därmed har en radikal förändring inträtt i företagens utvecklingsmöjligheter. Medan man tidigare icke räknade med större svårigheter att finna mera arbetskraft, har man nu alltmera fått övergå att betrakta arbetarstyrkan i ett företag på en ort som ett givet datum i företagskalkylen. Frågeställningen är ej längre: hur mycket folk behöva vi för den produktion, som vi kunna avsätta? utan: för vilka ändamål skola vi använda vår begränsade arbetsstyrka? Detta läge innebär ett allvarligt hinder för en snabb utveckling av industrien och för en förskjutning av dess struktur. Men det har även förändrat företagens inställning till lokaliseringproblemen. Det råder för närvarande en stark tendens bland företagen att uppsöka arbetskraften genom att upprätta nya enheter på orter, där det finns överskott på arbetskraft. Jakten på sådana orter bedrivs med största intensitet, och företagen äro mer än villiga att tillmötesgå arbetsmarknadsorganens råd och anvisningar. I denna tendens ligger naturligtvis en risk, att kapplöpningen om arbetskraften leder företagen alltför långt ut mot den glesare bebyggda landsbygden. Vad som härvidlag är önskvärt kunna vi emellertid ej mera definitivt bedöma i brist på en ekonomisk regionplanering.

Jag kan sålunda icke se något skäl, varför icke företagens intentioner och samhällets politik skola kunna förenas, när lokaliseringen av ett företag blir aktuell. För min del kan jag icke förstå, varför kontakten kring en sådan fråga skulle behöva vara olustbetonad. För in den hugade företagaren i ett rum med all slags kartor. Visa honom ekonomiska regionplaner, som ange var en utveckling av näringslivet är avsedd att äga rum. Visa honom de väl organiserade och till en billig taxa tillhandahållna »facilities», som samhället kan erbjuda honom där. Det kommer då att börja vattnas i munnen på honom. Visa honom slutligen var det finns överskott på arbetskraft. Han kommer då att kasta sig över ett av de byten, som anvisas honom. Naturligtvis få vi räkna med, att hans val mellan olika alternativ kommer att bestämmas av de ekonomiska synpunkter, som alltid måste påverka ett företags kalkyler.

För min del tror jag sålunda — om blott det nödvändiga organisatoriska underlaget skapas — på en frivillig samordning av enskilda och allmänna intressen, vad gäller den regionala utvecklingen av näringslivet. Lokaliseringsproblemets natur är sådan, att tvångsåtgärder

skulle passa mycket illa, annat än inom relativt trånga gränser — åtminstone i vårt land med dess i stort sett relativt lyckliga fördelning av bebyggelsen och med den struktur, som dess näringsliv nu har.

Härefter yttrade sig:

Ordföranden fil. dr **Ivar Anderson**: Jag framför Föreningens tack till docent Svennilson för hans intressanta och uppslagsrika föredrag. Det utgör, såvitt jag förstår, ett mycket värdefullt bidrag till diskussionen om ett hitills alltför litet beaktat problem i vårt ekonomiska liv.

Jag förklarar härmed ordet fritt för diskussion.

Häradshövding **K. Dahlberg**: Jag kom egentligen hit endast för att åhöra föredraget och hade inte tänkt ta till orda i diskussionen. Herrarna få därför inte ställa några anspråk på mitt diskussionsinlägg, som helt och hållet är ett ögonblickets verk.

Föredraget skulle enligt den utsända kallelsen handla om »näringslivets utveckling», men docent Svennilson har i sitt anförande nästan uteslutande sysslat med industrien och blott i förbigående snuddat vid jordbruket och andra viktiga näringar. Det är emellertid absolut omöjligt att dryfta näringslivets utveckling, om vi inte göra klart för oss, hur det kommer att ställa sig för vår modernäring, jordbruket. Om vi inte skapa klarhet angående den utveckling, som statsmakterna och svenska folket önska för jordbrukets del, och den andel av vår arbetskraft och befolkning, som måste tas i anspråk för jordbruksnäringen, kunna vi överhuvud taget icke debattera någon s. k. regional planering för näringslivets utveckling. Mycket kan visserligen vinnas genom en fortgående rationalisering av vårt jordbruk, varjämte vi böra inrikta oss på att främst odla sådana växtslag som äro mest lämpliga med hänsyn till våra klimat- och naturförhållanden. En fortsatt odling av maskrosor för gummiproduktion, oljevaxter o. s. v., som jordbrukarna under kriget tjänat en hel del pengar på, skulle komma att suga upp mycken arbetskraft, som kanske lämpligare kunde användas på annat sätt. För att vi skola kunna få ett verkligt utbyte av en diskussion om regional planering för näringslivets utveckling måste vi tänka på såväl industri som jordbruk och andra näringar, vilka alla ha ett mycket nära sammanhang med varandra.

Docent Svennilson nämnde även något om en nyss framlagd lag angående regional planering. Jag har tyvärr inte tagit kännedom om den lagen men förmodar, att den utgör ett appendix till stadsplanlagen, Den regionala planeringen tas säkerligen då icke i så vidsträckt betydelse som docent Svennilson antytt och som man gör t. ex. i England. Lagen torde närmast ta sikte på de tätbebyggda orterna. Alla orter här i Sverige ha ju denna vanvettiga önskan att bli städer och stora tätorter. Jag skulle vilja fråga docent Svennilson, hur långt den av honom antydda lagstiftningen sträcker sina tentakler.

Docent **W. William-Olson**: Jag har inte begärt ordet för att opponera mot inledaren utan för att understryka hans framställning på en del punkter.

Jag har rest ganska mycket i Sverige och kommit i nära kontakt med de olika orternas och bygdernas problem. En av de mest framträdande

svårigheterna är att orternas näringsliv ofta är ensidigt utvecklat. Vid minsta svängning i konjunkturförloppet riskerar man att råka ut för stor arbetslöshet. Ett enda driftstopp kan lamslå hela orten. En annan vanlig svårighet är den skrämmande disproportionen mellan män och kvinnor. På en ort i Östergötland finns det t. ex. 180 flickor i åldern 20—30 år mot blott 100 pojkar. I jordbruksbygderna är proportionen mellan flickor och pojkar den motsatta med 100 pojkar mot 60 flickor i den nyss omtalade åldern. Flickorna på landsbygden ha kommit till den uppfattningen att deras pojkar icke kunna ge dem en rimlig bärning. De vilja icke bli i förtid utsläpade utan ge sig av till städerna.

Man möter också runt om i vårt land alltför små orter som sakna möjligheter till en lämplig social utveckling. En ort måste ha en viss minimistorlek för att kunna tillfredsställa behoven hos människorna i ett kultursamhälle.

Mycket ofta finner man samhällen, som lida av den vanföreställningen, att de skola kunna växa till stora proportioner, vilket föranleder myndigheterna att göra olämpliga stadsplaner samtidigt som markägarna förledas till för dem själva och samhället olyckliga spekulationer i markvärdesstegring. Det finns många städer i Sverige, där de centrala delarna ligga outnyttjade på grund av att tomtpriserna där äro så höga, att ingen människa kan bygga där. De uppskruvade tomtpriserna i de centrala delarna bero på att de enskilda tomtägarna vänta, att staden skall fortsätta att växa mycket. I själva verket är dock läget det — såsom inledaren framhöll — att våra samhällen överlag icke kunna räkna med någon nämnvärd fortsatt tillväxt. Tomtägarna bli lurade, samhällena bli lurade och framtiden får dras med städer, vilkas centrala partier äro dåligt utnyttjade samtidigt som bostadsområdena ligga långt bort, obekvämt, otrivsamt och i hög grad oekonomiskt.

Jag tror därför att det, såsom inledaren sade, är nödvändigt att på något sätt åstadkomma en regional planering. Det finns enligt min uppfattning också stora förutsättningar för att därigenom kunna nå goda resultat. Denna slutsats kommer man till om man studerar, hur våra företag uppkomma, utvecklas och dö.

Jag har i sommar sysslat med en undersökning om hur orter och industrier uppkommit inom Halmstad—Nässjö järnvägs trafikområde, en undersökning som utföres på uppdrag av bolaget i fråga. Vid undersökningarna får man många belägg för föredragshållarens påpekande om hur industrier uppkomma genom företagsdelning. Som exempel kan nämnas en ort med 16 snickerifabriker. År 1867 fanns där i en bondby en målare, som ville ha arbete om vintern. Målaren hade en god vän, som var snickare. Han bad honom tillverka pinnstolar. Snickaren framställde 2.000 pinnstolar, vilka målaren målade. Sedan bar man stolarna på ryggen till närmaste järnvägsstation. Detta var ursprunget till en stolfabrik. Så småningom startade verkmästaren i detta företag en egen stolfabrik, och så har det fortsatt undan för undan till dess att 16 olika fabriker uppkommit. Här är ett exempel på hur det går till när det uppstår en ensidig industriort, som ju kan råka ut för mycket svåra bakslag. Många sådana finnas, t. ex. textilindustriorterna. Hur skall det gå för textilindustrin, när befolkningssituationen utvecklats ytterligare i den riktning, som vi nu kunna

skönja, och svenska folket inte längre anser sig kunna ge textilindustrien stöd? Hur skall det gå för hela orter, där industrien formligen rasar samman?

Jag är övertygad om att det — såsom inledaren framhöll — är nödvändigt för oss att lägga upp en väl motiverad och brett utformad regionplan. Företagarna komma säkerligen att rätta sig efter denna plan frivilligt, om man lägger fram den för dem och förklarar svårigheterna och möjligheterna. Det ligger i deras eget intresse.

Vad jordbruket beträffar tror jag, att jordbruket icke kommer att ha tillräckligt med krafter att stå emot den allt starkare sugningen av arbetskraft till städerna. Även med långtgående stöd från samhällets sida kommer det att avfolkas snabbare än som kan vara lämpligt ur sociala synpunkter. Det kommer med stor sannolikhet att uppstå ett fullständigt ras inom jordbruksnäringen, när den nuvarande befolkningssituationen fått utveckla sig ytterligare ett tjugotal år.

Disponent **C. G. Lundberg**: Jag vill för min del besvara den fråga, som inledaren ställde, nämligen »Behöva vi en regional planering för näringslivets utveckling?», med ett bestämt nej. Vem är det egentligen som man tänker sig skall utföra denna planering? Skall det vara samhället eller något på annat sätt tillskapat organ? Jag varnar för min del på det bestämdaste mot dylika dirigeringsförsök. Näringslivet har kommit fram till sin nuvarande utveckling tack vare att företagen fritt fått experimentera sig fram. Frånvaron av sträng planering har faktiskt varit själva grunden för det fria näringslivets utveckling.

Det har här nämnts textilindustrien, och särskilt den näst föregående talaren uttryckte sina bekymmer för hur det kan komma att gestalta sig för denna industri i framtiden. Man tycks nu tänka sig, att vi skulle koncentrera vår textilindustri till vissa centra i landet, Norrköping, Borås o. s. v. Där skulle vi då kunna skapa bättre förutsättningar för industrien i fråga. Men, mina herrar, det är inte så lätt att dekretera, var det finns förutsättningar för textilindustri och var det inte finns sådana. Jag erinrar om inledarens besök på en ort, där jag driver en fabriksrörelse. För 35 år sedan fanns det över huvud taget ingen näringsgren på denna ort, och den betraktades allmänt såsom olämplig för varje industri. Trots detta har det nu där vuxit upp ett företag, som utvecklat sig allt mera och nu ger god bärgning åt ortens befolkning. Det finns säkerligen många liknande exempel från olika orter i vårt land.

Inledaren förklarade även att man efter vissa, som jag förstod, statistiska linjer måste planera industriens förläggning. Man skulle t. ex. tillse, att det förlägges industrier, som erfordra kvinnlig arbetskraft, till sådana orter i landet, där det finns överskott på kvinnor. På liknande sätt skulle man förlägga industrier, som kräva manlig arbetskraft, till motsvarande manliga överskottsområden. Man skulle genom denna planering söka få till stånd en utjämning av könsproportionerna, som det numera så vackert heter. Men vem skall företaga denna planering? Jag måste tyvärr konstatera, att den frågan är obesvarad.

Jag kan för min del inte förstå, att näringslivet skulle ha någon verklig nytta av en planering av den art som man här tänker sig. Det bästa resultatet uppnås säkerligen, när de enskilda företagen fritt få experimentera sig fram. En företagare finner, att en viss ort lämpar sig för hans industri. Så försöker han att bygga upp ett företag där. Ibland lyckas han, och ibland

inte. Det är företagarens personliga insats och kvalitet som härvidlag ytterst faller utslaget.

På den sista tiden har det ju uppstått en formlig dragkamp mellan samhällena, då var ort för sig kämpar för att locka till sig olika industrier. De kommunala myndigheterna erbjuda olika förmåner i form av billiga tomter, billig kraft o. s. v. för att industrierna skola välja just deras ort. Därvidlag är man enligt min uppfattning inne på fullkomligt felaktiga vägar. Samhällena kunna ju absolut icke veta, huruvida en initiativtagare, som anmäler sig, är kompetent att sköta och utveckla industrien i fråga.

Då jag således svarar nej på dagens diskussionsämne »Behöva vi en regional planering för näringslivets utveckling?», gör jag detta med en varm bekännelse till värdet och kraften hos den experimentlusta och initiativförmåga som det fria näringslivet besitter. Om utvecklingen får ha sin gång, kommer det säkerligen i framtiden såsom hittills att visa sig, att det är den lämpligaste metoden att fritt överlämna åt dem som ha sin verksamhet inom näringslivet att obundna av alla tvångsregleringar avgöra var, när och hur de vilja starta sina företag.

Jag förstår mycket väl inledarens reflexioner. Han besitter ju en mycket ingående kunskap om vårt näringsliv och dess utveckling statistiskt sett. Det ligger då nära till hands för honom att fråga sig, om man inte skulle kunna använda denna statistik för en s. k. regional planering. Jag svarar åter nej! Företagarna måste få experimentera sig fram. Det är blott utvecklingen själv, som kan ge svar på frågan om en företagare har förutsättningar att driva en verksamhet på den ena eller andra orten. Hela det fria näringslivet har ju byggts upp genom fri konkurrens företagarna emellan. Därvidlag kunna vi säkerligen icke med utsikt till framgång ingripa med en s. k. regional planering.

Ordföranden fil. dr **I. Anderson**: Jag vill knyta några reflexioner till en passus i inledarens anförande, som inte ligger i centrum för diskussionen men som har sitt stora intresse.

Inledaren skildrade mycket målande den svenska småindustriens uppkomst och utveckling. Han beskrev, hurusom det någonstans i Norrland växte upp en industri, som så småningom blev den dominerande i hela bygden. Det finns otaliga exempel på en motsvarande utveckling. Denna utveckling är egentligen ett av de mest intressanta kapitlen i den svenska industriens historia. Inledaren betonade såsom ett av de karakteristiska dragen i denna utveckling, att småindustrien i största utsträckning varit självförsörjande med kapital. Ja, så har det varit hittills. Vi måste dock räkna med att det icke kommer att bli så i fortsättningen, åtminstone inte i samma utsträckning som hittills. Med de skatter, som för närvarande utgå, blir det helt enkelt icke möjligt för småindustrien att snabbt uppbygga ett eget kapital. Det är visserligen sant, att småindustrien liksom all industri till viss grad gynnas av de avskrivningsregler som gälla enligt 1938 års lagstiftning, men som nu äro hotade. Denna s. k. fria avskrivningsrätt gynnar utan tvivel mer den större industrien än den mindre. Under alla förhållanden blir det för nystartade mindre företag allt vanskligare att bygga upp det egna kapital som möjliggör för företagen att någorlunda snabbt bli självförsörjande och uppnå en stabil ställning. Inom företag, som drivas i bolagsform, måste man räkna med minst 40 procents skatt för de

medel, som avsätts för fondering. Det är uppenbart, att det under sådana förhållanden kommer att ta betydligt längre tid, innan ett företag kan bygga upp sitt egna kapital än då man blott behövde räkna med en sammanlagd kommunal och statlig skatt av 15—20 procent. För företag, som drivas av enskilda personer, kan ju skattesatsen stiga ännu högre än 40 procent. Det är möjligt, att man ännu icke sett så många och påtagliga exempel på verkningarna av det nuvarande skattesystemet för småindustriens del, men jag har verkligen kommit i kontakt med fall, som drastiskt bevisa vådorna av detta. Den företagsamhet, som ligger till grund för vår industriella utveckling till nya områden, kommer i fortsättningen att i mycket hög grad hotas av den alltför hårda företagsbeskattning, som vi nu ha. Det är inte bara det kommunala skattetrycket, vilket inledaren berörde, som vi härvidlag böra tänka på. Vi måste även tänka på de statliga skatterna.

Docent I. Svenilson: Disponent Lundberg har sannerligen gett mig utgångspunkt för en diskussion genom sin konträra inställning. Han ställde en fråga till mig, och jag vill svara med att ställa en motfråga till honom, som han dock inte behöver besvara, då svaret på densamma enligt min uppfattning är så självklart. Anser inte disponent Lundberg, att vi för Stockholm och andra tätorter behöva ha utarbetade stadsplaner, respektive byggnadsplaner? Disponent Lundberg skulle naturligtvis svara nej på den frågan, om han ansåge, att en dylik stadsplan helt skulle förkväva hans rörelsefrihet som företagare och hans möjligheter att experimentera, såsom han uttryckt sig. Våra stadsplaner äro emellertid inte konstruerade på det sättet. Tvärtom har varje enskild medborgare stora möjligheter att inom ramen för gällande stadsplan företaga sig en hel del. Jag vill understryka, vilket kanske inte kom tillräckligt tydligt fram i mitt förra anförande, att en liknande marginal naturligtvis måste finnas även beträffande en ekonomisk regional planering för ett större område. Såsom samhället är konstruerat, kan en stadsplan inte i detalj utpeka den plats, där disponent Lundberg har rätt, eller kanske rentav skyldighet, att bygga sin fabrik. Planen måste tvärtom inskränkas till att uppdraga vissa områden, inom vilka en industriell utveckling är möjlig.

Det är mera som ett diskussionsuppslag jag här har framkastat denna tanke om en ekonomisk regional planering, ty frågan är ju ännu inte på långt när tillräckligt undersökt. Jag betonar dock, att en regional planering i ännu högre grad än stadsplaneringen måste vara smidig i så måtto, att planerna måste ändras och anpassas med hänsyn till utvecklingens gång. I det avseendet erbjuda väl stadsplanerna i allmänhet ofta avskräckande exempel på en konservatism, som icke följer med utvecklingen.

Även på en annan punkt vill jag något fötydliga mina tankar i inledningsanförandet, nämligen beträffande tillämpningen av regionplanerna. Det väsentliga är enligt min mening icke själva planen och dess utformning på papperet, utan de grundliga utredningar och undersökningar samt det levande innehåll på vilket den måste vara baserad. Det skulle vara mycket olyckligt, om man försökte tvinga näringslivet att anpassa sig efter en på papperet stelt uppdragen form. De statliga och kommunala myndigheterna, som för närvarande långtifrån alltid på ett tillfredsställande sätt organiserat vissa grundläggande förutsättningar för näringslivet, kraftförsörjning, transportförhållanden o. s. v., måste i samband med utarbetandet

av regionplanerna se till, att dessa förutsättningar bli utformade på ett sätt, som befrämjar utvecklingen av näringslivet. Den nu arbetande Norrlands-kommittén har uppmärksammat dessa problem och söker i sitt arbete beakta just de grundläggande förutsättningarna för näringslivets utveckling.

Om häradshövding Dahlbergs anförande behöver jag inte säga många ord. Jag medger, att jag inte tillräckligt uppehöll mig vid jordbrukets ställning inom den regionala utvecklingen. Att jag så mycket uppehöll mig vid industrien, hade flera skäl. Industrien är den rörligaste av de näringsgrenar, som det gäller att studera inom den regionala planeringens ram. Jordbruket är starkt bundet av de lokala förhållandena, och övriga näringsgrenar, handel och samfärdsel, följa med jordbruk och industri. Det är ju icke en tillfällighet, att det är frågan om att på olika sätt kunna påverka industriens lokalisering, som för dagen är mest aktuell. Detta hindrar inte, att det på olika områden finns stora problem i förhållandet mellan jordbruk och industri. Jordbrukets framtida utveckling är som bekant för närvarande föremål för undersökning av en statlig kommitté. När den blir färdig med sitt utlåtande, kunna vi kanske ta upp den frågan till mer ingående diskussion.

Häradshövding **K. Dahlberg**: Jag vidhåller, att vi icke med utsikt till framgång kunna diskutera en regional planering för vårt näringsliv, om vi blott ta hänsyn till industrien och dess problem. Vi kunna inte komma ifrån att även uppmärksamma jordbruket och andra näringar. Detta framgick ju tydligt av docent William-Olsons anförande. Han var för övrigt enligt min uppfattning alltför pessimistisk i fråga om jordbrukets möjligheter att hävda sig i framtiden, då han trodde, att vi om ett tjugotal år skulle stå inför ett fullkomligt ras inom vårt jordbruk. Jag tror för min del icke, att utvecklingen kommer att bli så revolutionerande.

Inledaren ville göra gällande, att felet med våra nuvarande stadsplaner är, att de ofta äro alltför konservativa. Tvärtom, de äro många gånger ytterligt radikala! Det finns många små municipalsamhällen ute på rena bondlandet, t. ex. i Bohuslän, som ha en så storstilad plan, att allt är planerat för att samhället så småningom skall kunna komma upp i en storstads såsom Norrköpings, eller kanske rent av Göteborgs storleksordning. Följden har blivit, att byggnadsförbud och andra restriktiva bestämmelser lägger en död hand över all förnuftig utveckling inom samhället. Det är endast dess lyckliga oförmåga att tillämpa alla de utfärdade bestämmelserna som gör, att ett sådant samhälle kan leva trots planläggningen.

Riksdagsman **P. L. Orgård**: Jag skall be att få fästa uppmärksamheten på ett problem, som kan ge en viss belysning av den fråga, som vi nu diskutera.

Alla ha vi under krigsåren haft erfarenhet av vad vår skogsindustri och skog betyder. Skogsindustriens målsmän äro emellertid på det klara med, att denna för närvarande är överdimensionerad. Man anser, att det är ett livsvillkor för vår skogsindustri, att en maximal skogsproduktion kan åstadkommas. Vi veta, att samhällets organ, skogsvårdsstyrelserna och de enskilda skogsägarna, äro inne på samma linje. Omfattande åtgärder ha vidtagits för att bygga vägar i skogsbygderna och därigenom underlätta möjligheterna att få fram det avverkade virket. Stora ansträngningar göras

även för att få fram en bättre kvalitet och produktion i våra skogar. Även här stöta vi emellertid på den svårighet, som docent William-Olson utvecklade för jordbrukets del, nämligen att vi i framtiden måste räkna med en nära nog katastrofal avfolkning av landsbygden. Jag tror för min del, att denna avfolkning i första hand kommer att drabba skogsbygderna. Hur skola vi då kunna få den arbetskraft, som är nödvändig för en maximal skogsproduktion, vilken i sin tur är förutsättningen för att vi skola kunna bibehålla och utveckla våra skogsindustrier?

Man kan naturligtvis säga, att en större rörlighet hos arbetskraften skulle kunna leda strömmen tillbaka från industriorterna i kustbandet till skogsbygderna. Jag tror för min del knappast, att vi kunna räkna med en sådan utveckling. Här måste i stället en kraftinsats göras för att få till stånd en bofast befolkning i skogsbygderna. Skogsindustrierna behöva härvidlag ha stöd av en regional planering. Industrierna vid t. ex. en älvmyning måste arbeta inom ramen för en regional planering, som omfattar hela floddalen och de områden, från vilka industrierna i fråga hämta sitt virke. Med nuvarande ordning sker allting härvidlag ganska planlöst. De olika skogsbolagen samarbeta ofta inte med varandra, de enskilda skogsägarna se bara till sina egna intressen. Bolagen måste inrikta sig på att ta större hänsyn till befolkningsförhållandena, de sociala problemen o. s. v. Ofta läggas avverkningsprogrammen upp på sådant sätt, att arbetskraften splittras till olika bygder. Inte heller från samhällets sida sker någon samverkan, och man har ingen plan för de socialpolitiska åtgärderna i en dylik bygd.

Frågan om att åstadkomma en effektiv planering är därför synnerligen viktig inte bara för skogsindustrin utan för hela samhället. Det behövs grundliga undersökningar och en förnuftig planering för att få fram samverkan mellan de olika skogsindustrierna och med samhället. Vi måste söka skapa klarhet om i vad mån de nuvarande samhällena i våra skogsområden kunna bibehållas eller utbyggas och hur vi i skogsbygderna skola kunna få tillgång till den arbetskraft, som är nödvändig för en maximal skogsproduktion, som är ett livsvillkor för våra skogsindustriers utveckling, vilket i sin tur är av oerhörd betydelse för hela vårt folk.

Docent W. William-Olson: Det är nödvändigt att skilja mellan begreppen planera och dirigera. En planering behöver icke betyda dirigering. Jag menar, att det är nödvändigt för oss att planera, men jag är också övertygad om att det skulle vara skadligt att dirigera näringslivet.

Situationen efter det nu avslutade kriget är i fråga om arbetskraften fundamentalt olika mot läget efter förra världskriget. Den gången hade vi stora årskullar ungdomar, som trängdes om att få komma in i det produktiva livet. Vi visste faktiskt inte, vad vi skulle göra av all arbetskraft. Staten ordnade med ödemarkskolonat i Norrland o. s. v. bara för att skapa sysselsättning åt folk. Nu är läget helt omkastat, och problemet är hur vi skola kunna få tillgång till tillräckligt med arbetskraft.

Vad landsbygden beträffar vill jag understryka, vad den siste ärade talar framhöll om nödvändigheten av att få till stånd en effektiv planering. Om vi inte ingripa härvidlag, kommer den svenska landsbygdens avfolkning att få formen av ett den svenska landsbygdens sakta nedruttnande. Vi komma överallt ute i landet att mötas av gårdar, där det blott finns kvar ett gammalt par, man och hustru. Barnen ha farit till staden. De gamla

sitta kvar på gården och åldras. De måste på grund av bristen på arbetskraft minska besättningen i ladugården. Så småningom orka de inte sköta jorden, utan allt förfaller.

Vi måste snabbt skapa oss en överblick över landsbygdens problem och söka dirigera utvecklingen, så att hela denna omställning sker med minsta möjliga skada för vårt ekonomiska liv och minsta möjliga plåga för människorna. Men det hastar med ett ingripande, ty tiden rider fort på detta område. År 1940 verkade jag som sekreterare i den ännu arbetande Norrlandsutredningen. Vid en resa i Västerbotten träffade jag framlidne landshövding Rosén, som entusiastiskt arbetade för nyodling. Jag sade: Om tio år komma vi i Stockholm att bjuda landsbygdens flickor 150 kronor i månaden plus eget rum med radio, ett par silkesstrumpor i månaden och gratis läppstift. Hur kommer det då att gå med dessa nyodlingar? Detta var då ett avlägset framtidsperspektiv, en skräckbild för den som ömmar för landsbygden. Nu är det en realitet, mycket tidigare än vad jag själv anade.

Jag understryker, vad ordföranden yttrade om skatterna och deras betydelse. I en regionplanering måste hänsyn tas även till skatternas förhindrande inverkan på en förnuftig lokalisering. Ute på landsbygden vilja framsynta människor söka koncentrera befolkningen till väl organiserade byar och samhällen. Om man flyttar en bostad, ett torp, till en central by, äger man emellertid icke rätt att göra motsvarande avdrag på skatten. Om man rustar upp ett torp, som ligger olämpligt placerat i en öde skogsbygd, är man däremot berättigad att göra avdrag. Gällande skattelagstiftning hindrar direkt en ur alla synpunkter önskvärd koncentrerings av landsbygdens bebyggelse.

För att belysa det nuvarande skattetryckets hämmande inverkan på företagsamheten och människornas sätt att reagera inför detsamma skall jag anföra följande exempel, som dock är fingerat, då jag inte vill avslöja min sagesman. Det gäller en man som gör foderkoppar för 70.000 kronor om året. Han berättar om uppkomsten av sin fabrik: »År 1930 blev jag arbetslös och startade ett hönseri. Medan jag väntade på att hönsen skulle värpa, satte jag i gång med att göra foderkoppar. Det lönade sig bättre än hönsen. Jag slopade då hönsen och gjorde så småningom bara foderkoppar. Jag har nu tre anställda, men vill inte utöka min verksamhet, fastän marknaden mycket väl skulle räckas. Då blir jag bokföringsskyldig, och man vill komma upp sig litet, innan stat och kommun tar allting. Så gör alla.»

Herr Carl-Henrik Nordmark: Jag ber att få ta upp tiden ett par minuter med en polemik, främst riktad mot disponent Lundberg. Jag hoppas, att han ursäktar min ringa ålder.

Vad docent Svennilson framför allt ville understryka var de ändrade förutsättningar, som numera äro för handen för vårt näringsliv. Docent Svennilson framhöll ju i sitt anförande, att det här främst gäller bristen på arbetskraft och arbetskraftens orörlighet.

Disponent Lundberg förklarade, att den svenske näringsidkaren själv vill fritt planera för sina egna företag. Ja, till vilket resultat en dylik planering ibland kan leda, kunde vi se i mellankrigsperiodens England. Jag vill anföra ett exempel, som docent Svennilson har använt under sina föreläsningar här på Handelshögskolan. I vissa delar av England rådde det brist på arbetskraft, medan man i andra delar av landet, de s. k. »depressed areas», käm-

pade med stark arbetslöshet. Det var vad det fria näringslivet åstadkom i England med sin egen »planering». En dylik utveckling måste väl anses skadlig även av det fria näringslivets målsmän, som ju måste vara med och betala de högre skatter som erfordras för att kunna ge folk arbetslöshetsunderstöd. Den enskilde företagaren har helt enkelt icke rätt att »experimentera» hur mycket han vill. Möjligen om han lyckas, men absolut icke, om han misslyckas och sedan bara överlåter åt samhället att sörja för den nödlidande arbetskraften. Företagaren måste ha socialt ansvar för sina arbetare. Han får icke lämna arbetskraften vind för våg. Om företagarna och samhället i samarbete genom effektiv planering kunna lösa de problem, som annars kunna uppstå i form av s. k. »depressed areas», är detta till samtliga parter bästa. En motsatt utveckling kan ju leda till att samhället tvingas att övertaga företagen, något som väl åtminstone de flesta här närvarande inte skulle vilja vara med om, då man hellre ser att de behållas i enskild ägo. Är det då inte bättre för det enskilda näringslivet att göra en kompromiss med staten för att få behålla den fria företagsamheten, låt vara inom vissa med statens hjälp uppdragna regioner, än att staten själv skall tvingas överta allting?

Disponent **C. G. Lundberg**: Jag anser, att jag fortfarande icke har fått svar på min principiella fråga: Vem är det som skall planera? Såvitt jag förstår, är det blott utvecklingen själv som kan ge svaret på om ett företag kan drivas av den och den personen eller på den och den orten.

Häradshövding **K. Dahlberg**: Jag undrar, om inte docent William-Olson gav oss svaret på den frågan. Vi tala, som han framhöll, här om att *planera*, men icke om att *dirigera*. Vi vilja gärna ha en plan, men vi vilja icke finna oss i imperativa direktiv att i allo följa denna plan, vars riktighet vi anser att staten näppeligen kan med säkerhet bedöma.

Docent **Svennilson**: Jag kan inte förstå, att disponent Lundberg kan finna någon oklarhet på denna punkt. Jag har tvärtom i mitt inledningsanförande och mitt diskussionsinlägg understrukt, att jag anser, att staten och kommunerna genom sina organ böra ta ansvaret för en ekonomisk regionplanering. Om dessa frågor hittills skötts dåligt, vilket förefaller mig vara fallet, har man anledning att anklaga de offentliga myndigheterna här för och begära att en bättre ordning skapas. På denna punkt kan således ingen oklarhet råda. Man kan helt enkelt inte tänka sig, att någon annan än staten skulle kunna utöva denna allmänna planerande verksamhet. Man måste dock räkna med att det även på detta område, som på så många andra, kommer till stånd ett intimt samarbete mellan staten och representanter för olika delar av näringslivet.

Till slut skulle jag vilja understryka formuleringen av kvällens diskussionsämne. Det står på det utsända kallelsekortet: »Behöva vi en regional planering för näringslivets utveckling?» För min del fäster jag stor vikt vid, att det står *för* och icke *av*.